

Ա. ԱՐԵՂԵԱՆ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԴԱՇՆԱԳԻՐՆԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

ԹԻԻ 21

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆ

Ռուսաստանի խորհրդային կառավարության 1917 թ. 2/15 նոյեմբ. Յայտարարագիրը՝ Ռուսաստանի ազգութիւնների իրաւունքների մասին :

Բանւորների եւ գիւղացիների հոկտեմբերեան յեղափոխութիւնը սկիզբ առաւ ազատագրութեան ընդհանուր դրօշակի տակ...

... Մնում են Ռուսաստանի ժողովուրդները միայն, որ ենթակայ են եղել եւ ենթակայ են ճնշումների ու կամայականութեանց, եւ որոնց ազատագրութիւնը հարկ է իրագործել վճռականապէս եւ անվերադարձ կերպով: ... Խորհուրդների Համագումարը այս տարւան յուլիս ամսին հռչակեց Ռուսաստանի ժողովուրդների ազատ ինքնորոշման իրաւունքը:

Խորհուրդների երկրորդ համագումարը այս տարւան հոկտեմբեր ամսին հաստատեց Ռուսաստանի ժողովուրդների այս անբռնաբարելի իրաւունքը, աւելի վճռականօրէն եւ որոշ:

Այդ Խորհուրդների կամքը ի կատար ածելով՝ ժողովրդական Կոմիտարների Խորհուրդը որոշեց՝ Ռուսաստանի ազգութեանց հարցի մէջ իր գործունէութեան հիմքում հետեւեալ սկզբունքները դնել.

1.— Ռուսաստանի ժողովուրդների հաւասարութիւնը եւ վեհապետութիւնը:

2.— Ռուսաստանի ժողովուրդների ազատ ինքնորոշման իրաւունքը, մինչեւ անջատումն եւ կազմումն ինքնուրոյն պետութեան:

3.— Վերացումն աղագային եւ աղագային — կրօնական ամէն կարգի առանձնաշնորհումներն ու սահմանափակումներն :

4.— Ազատ զարգացումն աղագային փոքրամասնութեանց եւ աղագադրական խմբակցութեանց, որ ապրում են Ռուսաստանի հողի վրա :

Այստեղից բխող թանձրացեալ (կոնկրետ) հրամանագրերները կը մշակւին անմիջապէս, երբ կաղմւած կը լինի աղագային գործերի յանձնախումբը :

*
**

ԹԻԻ 22

ԽՈՐՀՐԳԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՄԱՀՄԵԴԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀ

Ռուսաստանի խորհրդային կառավարութեան գլխավոր Ռուսաստանի եւ Արեւելքի բոլոր աշխատաւոր մահմեդականներին (24 նոյ. — 7 դեկտ. 1917 թ.) :

Ընկերներ, եղբայրներ,

Մեծ զէպքեր են տեղի ունենում Ռուսաստանում : Արիւնոտ պատերազմը մօտենում է իր վախճանին...

... Այս սրբազան գործի մէջ մենակ չէ Ռուսաստանը... պատերազմից հիւժւած Եւրոպայի ժողովուրդները արդէն ձեռք են մեկնում մեզ՝ խաղաղութիւն ստեղծելով : Արեւմուտքի բանւորներն ու զինւորները արդէն հաւաքուած են ընկերավարութեան դրօշի տակ՝ դրրոհ տալով իմպերիալիզմի մարտիոցների վրա : Իսկ հեռաւոր Հընդկաստանը, որ դարերով ճնշում էին Եւրոպայի «լուսաւորեալ» գիշատիչները, արդէն բարձրացրել է ապստամբութեան դրօշը՝ կաղմելով իր պատգամաւորական խորհուրդները եւ իր ուսերից վար նետելով ատելի ճորտութիւնը՝ Արեւելքի ժողովուրդներին կուրի ու ազատագրման կոչ ուղղելով :

Ի տես այս մեծամեծ զէպքերի՝ մենք ձեռք ենք զլիւմում, աշխատուր եւ զրկւած մահմեդականներ Ռուսաստանի եւ Արեւելքի :

Դռ'ւք, Ռուսաստանի մահմեդականներ՝ Մերձվորդայի եւ Ղրիմի թաթարներ, Սիբիրի ու Թուրքեստանի խըրխըղներ եւ սարթեր, Անդրկովկասի թիւրքեր եւ թաթարներ, Կովկասի չեչէններ ու լեռն-

ցինք, դուք բոլորդ, որոնց մզկիթները եւ աղօթատները կործանւել են, որոնց հաւատալիքները եւ սովորութիւնները ոտքի տակ են առնել ցարերի եւ Ռուսաստանի հալածիչների կողմից:

Այսօրւանից սկսած՝ ձեր հաւատալիքներն ու սովորութիւնները, ձեր աղագային եւ մշակութային հիմնարկութիւնները յայտարարում են ազատ ու անձեռնմխելի: Կառուցէ՛ք ձեր սեփական աղագային կեանքը ազատօրէն եւ անարգել: Դուք ունի՛ք դրա իրաւունքը: Գիտցէ՛ք, որ ձեր իրաւունքներին, ինչպէս նաեւ Ռուսաստանի բոլոր ժողովուրդներին իրաւունքներին, իրենց բովանդակ զօրութեամբ պաշտպան են կեցած Յեղափոխութիւնը եւ իր մարմինները՝ բանւորների, զինւորների եւ գիւղացիների պատգամաւորական խորհուրդները:

Պաշտպանեցէ՛ք այդ յեղափոխութիւնը եւ նրա լիազօր կառավարութիւնը:

Մահմեդականներ, Արեւելի՛ պարսիկներ, տաճիկներ, արաբներ, հնդկիկներ, դուք բոլորդ, որոնց գլուխները եւ ստացւածքները, որոնց ազատութիւնը եւ հայրենիքը հարիւրաւոր տարիներից ի վեր առուծախսի առարկայ են դարձրել Ներսիսայի գիշատիչները, դո՛ւք բոլորդ, որոնց երկիրները բաժանել են ուղղւո՞ւմ պատերազմը սկսող յափշտակիչները:

Յայտարարում ենք մենք, ահա՛ պատուած եւ ոչնչացւած են այն դադտնի դաշնագիրները, որ կնքել է տապալւած ցարը եւ հաստատել տապալւած Կերենսկին՝ Կոստանդնուպոլսի յափշտակման մասին: Ռուսաստանի հանրապետութիւնը եւ իր կառավարութիւնը, ժողովրդական կոմիսարների խորհուրդը, դէ՛մ են ուրիշների հողերը յափշտակելուն, Կոստանդնուպոլսի հարկ է որ մնայ մահմեդականների՝ ձեռքում:

Մենք յայտարարում ենք, որ պատուած ու ոչնչացւած է Պարսկաստանը բաժանելու դաշնագիրը: Պատերազմական դործողութիւնները վերջանալուն պէս՝ Պարսկաստանից դուրս կը հանւեն զօրքերը եւ պարսիկներին կապահովելի իրաւունք՝ ազատօրէն որոշելու իրենց ճակատագիրը:

Մենք յայտարարում ենք, որ պատուած ու ոչնչացւած է Տաֆլիաստանը բաժանելու եւ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ նրանից խլելու դաշնագիրը: Պատերազմական գործողութիւնները վերջանալուն պէս Հայերին կապահովելի իրաւունք՝ ազատօրէն որոշելու իրենց քաղաքական ճակատագիրը:

Ո՛չ թէ Ռուսաստանից եւ իր յեղափոխական կառավարութիւնից է սպասուում ձեզ ստրկացումն, այլ եւրոպական իմպերիալիզմի գլխատիչներէից. նրանցից, որ ձեր հայրենիքը վերածել են յօշոտած ու կողոպտուած «գաղթաւայրի» իրենց համար:

Օ՛ն, տապալեցէ՛ք դրանց, որ յօշոտում ու ստրկացնում են ձեր երկիրները... Փամանակ մի՛ կորցնէք ուրեմն... Դուք ինքներդ պէտք է լինիք ձեր երկրի տէրը: Դուք ինքներդ պէտք է կառուցէք ձեր սեփական կեանքը, ձեր պատկերի եւ նմանութեան համեմատ: Դրա իրաւունքը ունիք դուք, քանի որ ձեր բախտը ձեր սեփական ձեռքերի մէջ է գտնուում...

*
**

ԹԻԻ 23

ԲՐԵՍՏ - ԼԻՏՈՎՍԿԻ ԶԻՆԱԴԱԴԱՐ

Կնքւած 2/15 Դեկտ. 1917 թ. Բրեստ - Լիտովսկում, մի կողմից Ռուսաստանի Սոց. Դաշն. Խորհ. Հանրապետութեան եւ միւս կողմից Գերմանիայի, Աւստրո - Հունգարիայի, Բուլղարիայի եւ Տաճկաստանի միջեւ:

1.- Զինադադարը սկսւում է 1917 թ. Դեկտ. 17-ի կէսօրին եւ տեւում է մինչեւ 1918 թ. Յունւար 14-ի կէսօրը...

[Հետեւում են յօդ. 2 - 9՝ պարունակելով մանրամասնութիւններ]:

10.- ... Տաճկական եւ ուսական գլխաւոր զօրահրամանատարութիւնները յայտնում են իրենց պատրաստակամութիւնը՝ յետ կանչելու իրենց զօրքերը [չէղոք] Պարսկաստանից...

*
**

ԹԻԻ 24

ՎԻԼՍՈՆԻ 14 ԿԵՏԵՐԸ

Զինադադարի պայմանների մասին: 1918 թ. Յունւար 8-ին Կոնզերտին ուղղած պատգամագրից...

... 6.- Պարպումն ուսական բոլոր հողամասերի...

12.- Օսմանեան Կայսրութեան տաճկական մասերը իրենց ժամանակակից կազմով պէտք է ստանան ապահոված ու հաստատուն վեհապետութիւն: Իսկ ներկայիս քիւրճերի իշխանութեան տակ գրտնադ միւս ազգութիւնները պէտք է ստանան աներկբայ երաշխիք իրենց գոյութեան համար, այլ եւ բացարձակապէս անխախտելի պայմաններ՝ ինքնօրէն (աւտոնոմ) զարգացման: Դարդանէլը շարունակ բաց պիտի մնայ նաւերի ազատ անցքի ու բոլոր ազգերի առեւտուրի համար, միջազգային երաշխիքներով:

*
**

ԹԻԻ 25

ԲՐԵՍՏ - ԼԻՏՈՎՍԿԻ ԴԱՇՆԱԳԻՐ

Հաշտութեան դաշն՝ կնքւած 1918 թ. Մարտ 3/17-ին Բրեստ - Լիտովսկում, մի կողմից Ռուսաստանի Սոց. Դաշն. Նորհ. Հանրապետութեան, եւ միւս կողմից Գերմանիայի, Աւստրո - Հունգարիայի, Բուլղարիայի եւ Տաճկաստանի միջեւ:

Լիազօրներ. - Ռուսաստանի կողմից՝ Սոկոլնիկով, Կարախան, Զիչերին եւ Պետրովսկի. Գերմանիայի՝ Քիւլման, Ռոզենբերգ, Հոֆման եւ Հոքն. Աւստրո - Հունգարիայի՝ Չերնին, Մերէյ Ֆոն Կապոս Մերէ եւ Զիչերիչ - Ֆոն - Բաղանի. Բուլղարիայի՝ Տոշեւ, Գանչեւ եւ Անաստասով. Տաճկաստանի՝ Հաֆֆի փաշա եւ Զէֆի փաշա:

Յօդ. 4. - ... Ռուսաստանը պիտի անէ իր բոլոր կարելին, ապահովելու համար շուտափոյր պարպումը Արեւելեան Անատոլիայի մահանգների եւ սրանց կանոնաւորեալ վերստին յանձնումը Տաճկաստանին:

Արտահանի, Կարսի եւ Բաքուի շրջանները նմանապէս անյապաղ պարպուում են ուսս ղօրքերի կողմից: Ռուսաստանը չպիտի խառնուի այդ շրջանների պետական - իրաւական եւ միջազգային - իրաւական յարաբերութեանց նոր կազմակերպութեան մէջ, այլ այդ շրջանների ազգաբնակչութեանը պիտի վերապահէ սահմանելու նոր կարգ, համաձայնութեամբ դրացի պետութիւնների եւ մասնաւորապէս Տաճկաստանի:

Յօդ. 6. - Ռուսաստանը պարտաւորուում է անմիջապէս հաշտութիւն կնքել Ուկրայնայի ժողովրդական Հանրապետութեան հետ եւ ճանաչել այդ պետութեան եւ Քառեակ Համաձայնութեան երկիր-

ներքի միջեւ կնքւած համաձայնութիւնը [9 Փետրւար 1918 թ. Բրեստ - Լիտովսկում] :

Ուկրաինայի հողը անյապաղ պիտի պարպեն ոռոս զօրքերը եւ ոռոս կարմիր գլխաւորներն : Ռուսաստանը դադարեցնում է ամէն մի քարոզութիւն Ուկրաինայի ժող. Հանրապետութեան կառավարութեան կամ հասարակական հիմնարկութիւնների դէմ :

Էստլանդիան եւ Լիվլանդիան նմանապէս անյապաղ պարպւում են ոռոս զօրքերի կողմից . . .

Ֆինլանդիան եւ Ալանդեան կղզիները նմանապէս . . .

Յօդ. 7.- Պարսկաստանը եւ Աֆղանիստանը աղատ եւ անկախ պետութիւններ լինելով՝ դաշնագիր կողմերը պարտաւորւում են յարգել նրանց քաղաքական եւ տնտեսական անկախութիւնը ու հողային անձեռնմխելիութիւնը :

ԹԻԻ 26

ԼՐԱՑՈՒՑԻՉ ԴԱՇՆԱԳԻՐ ԲՐԵՍՏ - ԼԻՏՈՎՍԿԻ

Կնքւած 1918 թ. Մարտ 3-ին, Խորհ. Ռուսաստանի եւ Տաճկաստանի միջեւ :

Լիազօրներ .- Խորհ. Ռուսաստանի՝ Սոկոլնիկով, Կարախան, Չիչերին եւ Պետրովսկի. Տաճկաստանի՝ Հաֆի փաշա եւ Զէֆի փաշա :

Յօդ. 1.- Ընդունւած են հետեւեալ որոշումները, որ վերաբերում են մանրամասնութեանց այն շրջանների [Կարս, Արտահան, Բաքում] պարպումը ի կատար ածելուն, որոնց մասին խօսւում է հաշտութեան հաւաքական դաշնագրի [Բրեստ - Լիտովսկի] յօդւած 4, պարբերութիւն 2-ի մէջ : [Տե՛ս վերը, թիւ 25] :

ա) Այս նպատակի համար Ռուսաստանի Հանրապետութիւնը պարտաւորւում է ներկայ դաշնագիրը ստորագրելուց յետոյ, 6 - 7 շաբթւայ ընթացքում հեռացնել պատերազմից առաջ սահմանից այն կողմը դոյութիւն ունեցող եւ վերոյիշեալ շրջաններում գտնուող իր բոլոր ուժերը, այլ եւ պաշտօնատար անձերը, թէ՛ քաղաքացիական եւ թէ՛ զինուորական :

դ) Ռուսաստանի Հանրապետութիւնը սահմանի վրա իւրաքանչիւր 150 կամ աւելի քիլոմետրի համար պահում է մէկ զօրարածին

(դիւլիզիա), ցրում է մնացեալ բանակը եւ ուղարկում երկրի ներսերը :

Ե) Ռուսաստանի Հանրապետութիւնը պարտաւորուած է զօրացըրել եւ բոլորովին արձակել տաճկահայտակ եւ ռուսահայտակ ՀԱՅ ՀՐՈՍՍԱԽՄԲԵՐԸ, որ դռնւում են ռուս հողի վրա եւ դրաււած տաճկական շրջաններում :

Է) Ռուսաստանի Հանրապետութիւնը, յառաջիկայում, մինչեւ ընդհանուր հաշտութիւն կնքելը, իր սահմանի վրա եւ կամ կովկասում չպիտի կենտրոնացնէ մէկ զօրաբաժնից (դիւլիզիա) աւելի զօրք, մինչեւ իսկ մարդանքի նպատակներով :

Եթէ ներքին ապահովութեան նկատումներով անհրաժեշտ նկատւի այդպիսի կենտրոնացում, այդ դէպքում պահանջուած է որ այդ մասին առաջուց նախազգուշացեն Քառեակ Զինակցութեան պետութիւնները :

Դրան հակառակ, Տաճկաստանը ստիպւած է, մնացեալ ուրիշ թշնամիների դէմ պատերազմը շարունակելու անհրաժեշտութիւնից դրդւած, պատերազմական վիճակի մէջ պահել իր բանակը :

Յօդ. 2.- Դաշնադիր կողմերը... կազմում են երկու խումբ՝ ռուս - տաճկական Յանձնախումբեր : (Առաջին Յանձնախումբը վերականգնում է նախապատերազմեան սահմանագիծը՝ պարսկական սահմանագլխից սկսած մինչեւ երեք սանձաքների՝ Կարսի, Արտախանի եւ Բաքումի սահմանը) :

Իսկ երկրորդ Յանձնախումբը պիտի որոշէ սահմանագիծը Ռուսաստանի եւ Ռուսաստանի Հանրապետութեան կողմից պարպելիք սանձաքների միջեւ՝ համապատասխան հաշտութեան հաւաքական Դաշնագրի [Բրեստ - Լիտովսկի] յօդ. 4, պարբ. 2-ի [Տե՛ս վերը, թիւ 25] : Սահմանագիծը պիտի վերականգնուի այն կերպ, ինչպէս որ գոյութիւն ունէր 1877 - 78 թ. ռուս - տաճկական պատերազմից առաջ :

Յօդ. 8.- [Վերաբերում է ռուս եւ տաճիկ զօրքերի կողմից պարսկական հողը պարպելուն] :

Յօդ. 11.- Ռուսահայտակ մահմեդականները իրաւունք պիտի ունենան Տաճկաստան ներգաղթելու, հաշտեցողութեան ենթարկելով իրենց ստացւածքը եւ հետերնին տանելով իրենց ունեցածը :

ԹԻԻ 27

ՅԱՅՏԱՐԱՐԱԳԻՐ

ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԿԱՆ ԵՐԿԻՐՆԵՐԻ՝ ԲՐԵՍՏ - ԼԻՏՈՎՍԿԻ ՄԱՍԻՆ

Յայտարարադիր Համաձայնական երկիրների նախարարապետների եւ արտաքին գործոց նախարարների՝ կապաղցութեամբ Բրեստ-Լիտովսկի հաշտութեան դաշնագրի կնքման, Լոնդոն, 19 Մարտի 1918 թ.:

[Բուռն կերպով բողոքում են Համաձայնական Պետութիւնները Բրեստ - Լիտովսկի դաշնագրի դէմ՝ համարելով այն բացառապէս Գերմանիայի գործ եւ միայն ու միայն նրա դէմ ուղղելով իրենց սպառնալիքների սլաքները: Եւ ոչ մի խօսք՝ Տաճկաստանի մասին: Միւս կողմից՝ խօսւում է, օր., «հերոսական Լեհաստանի» մասին, իսկ անդին եւ ոչ մի բառ՝ իրենց «փոքրիկ դաշնակից» Հայաստանի մասին...]:

ԹԻԻ 28

ԱԿՏ

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ԱՆԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

(Թիֆլիս, 26 Մայիս 1918 թ.)

Վրաստանը շատ դարերի ընթացքում գոյութիւն է ունեցել որպէս ազատ եւ անկախ պետութիւն:

18-րդ դարու վերջին, նեղւելով ամէն կողմի թշնամիներից, Վրաստանը կամովին միացաւ Ռուսաստանին, պայմանով որ Ռուսաստանը պարտաւորւի պաշտպանել Վրաստանը արտաքին թշնամիներից:

Ռուսական մեծ յեղափոխութեան տարիներին Ռուսաստանում ստեղծւեցաւ մի այնպիսի կարգ, որի հետեւանքը եղաւ ամբողջ ռազմաճակատի փլուզումը եւ Անդրկովկասի պարպումը ուս զօրքերի կողմից:

Թողած իրենց սեփական ուժերին, Վրաստանը եւ նրա հետ միասին նաեւ ամբողջ Անդրկովկասը իրենց ձեռը առին սեփական ճակատագիրը տնօրինելու գործը ու ստեղծեցին համապատասխան մարմիններ: Եւ, սակայն, արտաքին ուժերի ճնշումը առաջ բերաւ Անդրկովկասեան երկիրները շաղկապող Միութեան քայքայումը ու նրա քաղաքական ամբողջութեան լուծումը:

Վրաց ժողովուրդի ներկայ վիճակը հրամայական կերպով թելադրում է Վրաստանին անհրաժեշտութիւն՝ ստեղծելու սեփական պետական կազմակերպութիւն, ինքզինքը փրկելու համար ստրկացումից թշնամի ուժերի ձեռքով եւ ամուր հիմեր ղենելու սեփական զարդացման համար :

Համաձայն դրա, Վրաստանի Ազգային Խորհուրդը, ընտրած 1917 թ. Նոյ. 22-ին Վրաստանի Ազգային Ժողովի կողմից, ներկայիւ յայտարարում է բովանդակ ժողովուրդին՝

1.- Այժմէն սկսեալ՝ Վրաց ժողովուրդը կրում է վեհապետական իրաւունքներ եւ Վրաստանը ներկայանում է լիազօր իրաւասութիւն ունեցող անկախ պետութիւն :

2.- Անկախ Վրաստանի քաղաքական կազմակերպութեան ձեւն է՝ դեմոկրատական Հանրապետութեան ստեղծումը :

3.- Միջազգային ընդհարումների դէպքերում՝ Վրաստանը մըշտ ապէս մնում է չէզոք :

4.- Վրացական ժողովրդավար Հանրապետութիւնը ձգտում է ստեղծել բարի դրացիական յարաբերութիւններ միջազգային համակեցութեան բոլոր անդամների եւ մասնաւորապէս սահմանակից ժողովուրդների ու պետութիւնների հետ :

5.- Վրացական ժողովրդավար Հանրապետութիւնը իր սահմաններում երաշխաւորում է քաղաքացիական եւ քաղաքական իրաւունքներ բոլոր քաղաքացիների համար, առանց ազգութեանց դաւանութեանց, ընկերային դիրքի եւ սեռի խտրութեան :

6.- Վրացական ժողովրդավար Հանրապետութիւնը ազատ զարդացման լայն հնարաւորութիւն է ընձեռում բոլոր այն ժողովուրդներին, որ ապրում են իր հողի վրա :

7.- Մինչեւ Սահմանադիր Ժողով հրաւիրելը՝ բովանդակ Վրաստանի գլուխը կեցած են մնում Ազգային Խորհուրդը, որ լրացւում է ազգային փոքրամասնութեանց ներկայացուցիչներով եւ Ազգային Խորհուրդի առջեւ պատասխանատու ժամանակաւոր կառավարութիւնը :

[Կլիւէնիկովի եւ Սաբանինի ժողովածուն, որ Խորհ. Ռուսաստանի արտաքին գործոց կոմիսարութեան մի տեսակ կիսապաշտօնական հրատարակութիւնն է հանդիսանում, ոչ մի խօսքով յիշատակութիւն չի անում 1918 թ. Մայիս 28-ի Հայաստանի Անկախութեան ակտի մասին, նոյնը նաեւ՝ Աղբրեջանի : Ընդհակառակն, առաջ է բերում մի քանի ուրիշ վաւերագրութեւր եւս Վրաստանի անկախութեան կեանքից, մենչեւիկների օրով : Տե՛ս վարը] :

ԹԻԻ 29

ԳԵՐՄԱՆԻԱ ԵՒ ՎՐԱՍՏԱՆ

Նախնական Համաձայնութիւն՝ կանոնաւորելու համար Գերմանիայի եւ Վրաստանի յարաբերութիւնները: Կնքւած 1918 թ. Մայիս 28ին, Փոքի:

(Լիազօրներ. — Գերմանիայի՝ Լոստով. Վրաստանի՝ Չիսենկելի):

Գլուխ 1. — Վրաստանի կառավարութիւնը ընդունում է 1918 թ. Մարտ 3-ին մի կողմից Գերմանիայի, Աւստրո — Հունգարիայի, Բուլղարիայի ու Տաճկաստանի, եւ միւս կողմից Ռուսաստանի միջեւ կնքւած դաշնագրի [Բրեստ — Լիտովսկի] որոշումները որպէս կիրարկելի հիմ՝ մշակելու համար յարաբերութիւնները Գերմանիայի հետ: Ըստ այդմ, Գերմանիոյ վերաբերմամբ համարում են ընդունելի՝ զլիւստր դաշնագրի երկրորդ մասի տրամադրութիւնները, այլ եւ լրացուցիչ համաձայնութեան հիմունքները:

Գլ. 2. — Պատերազմի տեւողութեան ողջ ընթացքին Վրաստանի կառավարութիւնը թոյլ է տալիս, որ զինակից պետութիւնները օգտւեն Վրաստանի սահմաններում գտնուող երկաթուղային ցանցից, ջորքերի եւ ռազմանիւթի փոխադրութեան համար: Այդ նպատակով՝ Թիֆլիսում հիմնւում է զինական Յանձնախումբ գերման ղեկավարութեան տակ, որ եւ իր վրա պիտի առնէ, վրաց կառավարութեան հետ համախորհուրդ, կանոնաւորումը երկաթուղային հաղորդակցութեան: Այդ Յանձնախումբի մէջ մտնել կարող են զինակից չորս պետութեանց ներկայացուցիչներ: Երկաթուղու կայարանները, ինչպէս նաեւ Փոթի նաւահանգիստը պիտի գրաւեն գերման զօրապահակապետեր (կոմենտանդ) եւ սլաշտպանողական ջոկատներ (պիկէտ):

Գլ. 3. — Վրացական կառավարութեան գտնւած վայրում կը հիմնւի գերման դիւանագիտական ներկայացուցչութիւն, այդպէս եւ վրացական դիւանագիտական ներկայացուցչութիւն՝ Բերլինում:

Գլ. 4. — Վրաց կառավարութիւնը թոյլ է տալիս, որ գերման հիւսպատոներ նշանակւին վրացական պետութեան այն վայրերում, ուր որ գերման կայսերական կառավարութիւնը ցանկալի կը գտնէ նրանց նշանակումը:

Գերման կառավարութիւնը պարտաւորւում է համապատասխան իրաւունքներ վերապահել վրացական հիւսպատոներին:

Գլ. 5. — Ներկայ նախնական համաձայնութիւնը, որ ուժի մէջ է մտնում ստորագրութեան օրից սկսած, հնարաւորին չափ ամենա-

կարճ ժամանակամիջոցում պիտի փոխարինել երկուսն ողմերի պետական համաձայնութեամբ, որ եւ պիտի որոշէ Գերմանիայի եւ Վրաստանի յարաբերութիւնները, որ չափով որ ներկայ դաշնագրի մի քանի մասեր չեն փոխարինւի ընդհանուր համաձայնութեամբ՝ մի կողմից զինակից չորս պետութեանց եւ միւս կողմից Վրաստանի կառավարութեան միջեւ :

**

ԹԻԻ 30

ՏԱՃԿԱՍՏԱՆ ԵՒ ՎՐԱՍՏԱՆ

Հաշտութեան եւ բարեկամութեան դաշն Տաճկաստանի եւ Վրաստանի միջեւ, կնքւած 1918 թ. Յունիս 4-ին Բաթումում: *)

(Լիազօրներ. — Տաճկաստանի՝ Խալիլ պէյ եւ Վեհիբ փաշա. Վրաստանի՝ Ռամիշվիլի, Օդիշելիձէ, Գվազաւա եւ Ռցխիլաձէ) :

Յօդ. 1. — Օսմանեան կառավարութեան եւ վրացական Հանրապետութեան միջեւ պիտի լինի հաստատուն խաղաղութիւն եւ մշտական բարեկամութիւն :

Յօդ. 2. — Հետեւեալ սահմանագիծն է բաժանում Օսմանեան Կայսրութիւնը Վրաստանի, Հայաստանի, Ադրբէյջանի Հանրապետութիւններից: (Ճորոխ գետը Սեւ ծով թափելու տեղից սկսած, Տաճկաստանի եւ Ռուսաստանի սահմանագիծը նախ քան 1877 թ. պատերազմը մինչեւ Շաւարադ լեռը, Խալխամ եւ Մեպիսկորոյ լեռները, Փիրսազաթ սարը՝ Արասթումանից երկու քիլոմետր հարաւ, Կարխուղադ լեռը, Կուր գետի վրայով՝ Ածխուրից հարաւ, Ղայաբաշի, Օրթաթաւի եւ Կարակայա լեռնազաղաթները, Թափիսխորսա լճի վրայով, Շաւարադ, Կարակուզու, Սամսար լեռնազաղաթները եւ Դեւէկըրան սարը, Աճրիփար, Բաշրիրան եւ Նուրբախման լեռները, կըտրում է [սահմանագիծը] Ալեքսանդրապոլ — Թիֆլիս երկաթուղադէժը Աղբուլադ վայրից 5 քիլոմետր հեռաւորութեան վրա, Խանվալի վայրը, Էջմիածին — Սարդարաբադ խճուղին Էջմիածնից արեւմուտք, զուգահեռ Ալեքսանդրապոլ — Զուլֆա երկաթուղադէժին, Շաբաղլու եւ Ղարաղաչ վայրերը, Էլպինչայ, Արփաչայ գետի դաշտը, Շաբաղլու բան լեռը, Կարաթուրնա, Արաջի, Կաբակլին լեռները, Բելիանչայի ջրբաժան գիծը մինչեւ ուռս — պարսկական սահմանը՝ Ալիշին վայրի մօտ) :

*) Ձէ վաւերացւած :

Յօդ. 3.— Օտմանեան կառավարութեանը պիտի հաղորդւին այն դաշնադիրները, որ կնքած են վրացական Հանրապետութեան կառավարութեան եւ Ադրբեջանի ու Հայաստանի Հանրապետութիւնների կառավարութեանց հետ, նրանց համապատասխան սահմանադրերը որոշելու մասին :

[Կիւլէնիկովի եւ Սարանինի ժողովածուն չի պարունակում այս վերջին դաշնադիրները] :

Յօդ. 4.— Դաշնադիր երկու կողմերը պարտաւորուած են իրապէս արդելք հանդիսանալ իրենց հողամասերի սահմաններում հրոսախմբեր կազմելուն ու զինւելուն եւ պէտք եղած ժամանակ զինաթափ անել ու ցրել այնտեղ կազմւած բոլոր հրոսախմբերը :

Յօդ. 5.— (Վրաստանը պարտաւորուած է իր նաւահանգիստներում ապաղինւած վիճակի մէջ պահել, մինչեւ ընդհանուր հաշտութեան կնքումը, իր տնօրէնութեան ներքոյ գտնուող ուսւ ուղղմանաւերը եւ Տաճկաստանի ու նրա դաշնակիցների հակառակորդ հանդիսացող պետութեանց նաւերը) :

Յօդ. 6.— Պիտի յարգւին Վրաստանում ապրող մահմեդականներին կրօնական դաւանանքը եւ սովորոյթները : Պիտի երաշխաւորւի նրանց համար խղճի ազատութիւն եւ կրօնական պաշտամունքի կատարումն :

Նորին Կայսեր. Մեծութիւն Սուլթանի անունը պիտի յիշատակւի մահմեդականների հրապարակային աղօթքների մէջ :

Նրանք պիտի օգտեն քաղաքացիական եւ քաղաքական նոյնպիսի իրաւունքներով, ինչ որ այլ դաւանանքների պատկանող միւս քաղաքացիները :

Նրանք կարող են կրթութիւն ստանալ իրենց մայրենի լեզուով եւ իրենց հաւատքի համաձայն :

Կրօնական կարիքները եւ բարեգործական ձեռնարկները ապահովելու նպատակով կարող են կազմւել մահմեդական ընկերակցութիւններ բարոյական դիմագծով, այլ եւ [նշանակւել] լիազօրներ՝ կառուցանելու համար մզկիթներ, հիւանդանոցներ, դպրոցներ, կրօնական եւ բարեգործական հիմնարկութիւններ՝ սահմանելով նրանց պահպանութեան համար շարժական եւ անշարժ հասւթարքեր կաււածներ, [յատուկ] վարիչների ղեկավարութեան տակ :

Յօդ. 7.— (Կնքումն հիւպոթոսական համաձայնագրի, առեւտրական դաշնագրի եւ ուրիշ ակտերի, որ անհրաժեշտ են իրաւական ու տնտեսական յարաբերութիւնները կանոնաւորելու համար) :

Յօդ. 11. — Բրեստ — Լիտովսկում Օսմանեան կայսրութեան ու իր դաշնակիցների եւ Ռուսաստանի միջեւ կնքած հաշտութեան հաւաքական եւ լրացուցիչ դաշնագիրների որոշումները այն չափով [միայն] կիրարկելի են դաշնագիր կողմերի համար, որ չափով որ նրանք չեն հակասի ներկայ դաշնագրին :

*
**

ԹԻՒ 31

ՏԱՃԿԱՍՏԱՆ ԵՒ ՎՐԱՍՏԱՆ

Լրացուցիչ դաշնագիր, կնքւած նոյն քւին :

Յօդ. 1. — Վրացական Հանրապետութեան կառավարութիւնը անյապաղ պիտի սկսէ իր զօրքերի ցրումը : Օսմանեան կառավարութիւնը եւ վրացական Հանրապետութեան կառավարութիւնը համաձայնութեամբ պիտի որոշեն, ընդհանուր պատերազմի ողջ ընթացքին, նրանց քանակական կազմը, այլ եւ ղինւորական այն շրջանները, ուր պիտի նշանակեն նրանք :

Օսմանեան կայսեր. կառավարութիւնը Վրաստանի սահմաններէ վրա կը պահէ միմիայն այն քանակութեամբ զօրք, որ անհրաժեշտ է խաղաղութեան ժամանակ պաշտպանելու համար սահմանները :

Յօդ. 2. — (Վրաստանը պարտաւորուած է իր հողամասից հեռացնել Տաճկաստանի եւ նրա դաշնակիցների դէմ պատերազմի մէջ գլտնւող երկիրներին պատկանող սպաններին եւ քաղաքացիական պաշտօնեաներին) :

Յօդ. 3. — (Վրաստանը համաձայնութիւն է տալիս որ իր գլխաւոր ռազմադիտական երկաթուղագծերով Տաճկաստանը ամէն կարգի ռազմական փոխադրութիւններ կատարէ : Այլ եւ, որ այդ փոխադրութիւններէ վրա հսկելու նպատակով տաճիկ սպաններ գտնւին գլխաւոր կայարաններում : Նմանապէս ուրիշ մանրամասնութիւններ՝ վերոյիշեալ փոխադրութիւնները կազմակերպելու մասին) :

Յօդ. 4. — Օսմանեան կառավարութիւնը իրաւունք ունի յօդ. 3-ում վերապահւած իրաւունքները իր դաշնակիցների բանակներին վերապահելու :

Բեքլին

(Շարունակելի)

